पौलहश्चैव सुकृतिश्चैव भार्गवः । आपोमूर्त्तिस्तथात्रेयो वाशिष्ठश्चाष्टकः स्मृतः । पौलस्त्यः प्रमतिश्चैव नभोगश्चैव काश्यपः । अङ्गिरानभसः सत्यः सप्तैव परमर्षयः ।

११ एकादशे तु पर्य्याये तृतीयस्यान्तरे मनोः । तस्य सप्त ऋषींश्चापि कीर्त्त्यमानान्निबोध मे । हविष्मान् काश्यपश्चापि हविष्मान् यश्च भार्गवः । तरुणश्च तथात्रेयोवासिष्ठ स्तनयस्तथा । अङ्गिराश्चोदधिष्ण्यश्च पौलस्त्योनिश्चरस्तथा । पुलहश्चाग्नितेजाश्च भव्याः सप्त महर्षयः ।

१२ चतुर्थस्याथ सावर्णे ऋषीन् सप्तशृणुष्व मे । द्युतिर्वशिष्ठ पुत्रश्च आत्रेयः सुतपास्तथा । अङ्गिरास्तपसोमूर्त्तिस्तपस्वी काश्यपस्तथा । तपोधनश्च पौलस्त्यः पौलहश्च तपोरविः । भार्गवःसप्तमस्तेषाम्"

१३ त्रयोदशेऽथ पर्याये भव्ये मन्वन्तरे मनोः । अङ्गिराश्चैव धृतिमान् पौलस्त्यो हव्यपस्तु यः । पौलहस्तत्त्वदर्शी च भार्गवश्च निरुत्सुकः । निष्प्रकम्पस्तथात्रेयो निर्म्मोहः काश्यपस्तथा । वेतपाश्चैव वासिष्ठः सप्तैते तु महर्षयः ।

१४ चतुर्द्दशेऽथ पर्य्याये भौत्यस्यैवान्तरे मनोः । अग्नीध्रः काश्यपश्चैव पौलस्त्यो भार्गवस्तथा । भार्गवोह्यतिबाहुश्च शुचिराङ्गिरसस्तथा । युक्तश्चैव तथात्रेयः शुक्रोवाशिष्ठ एवच । अजितः पौलहश्चैव अन्त्याः सप्तर्षयश्च ते । सप्तर्षीणां उत्तराह्युदयश्च" शत०ब्रा० २,१,२,१ । उक्तः यथा "सप्तर्षीनुह स्म वै पुरर्क्षा इत्याचक्षते अमीह्युत्तराहि सप्तर्षय उद्यन्ति" ।

विश्वामित्रसृष्टाः सप्तर्षयस्तु दक्षिणस्यां नभोमण्डले स्थिताः तदुक्तं "ततो ब्रह्मतपोयोगात् प्रजापतिरिवापरः । ससर्ज दक्षिणे भागे सप्तर्षीनपरान् पुनः" । "मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः" । "ऋषयो दीर्घसन्ध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुयुः" । "ऋषयःसंयतात्मानः इति च" मनुः । "वसन्नृषिकुलेषु सः" "आकीर्णमृषिपत्नीनाम्" रघुः । "ऋषीन् ज्योतिर्मयान् सप्त" "सप्तर्षिहस्तावचितावशेषाण्यधो विवस्वान् परिवर्त्तमानः" कुमा० । वेदमन्त्रस्य प्रथमं १४द्रष्टरि च । "येन यदृषिणा दृष्टं सिद्धिः प्राप्ता च येन वै । मन्त्रेण, तस्य तत् प्रोक्तमृषिभावः स उच्यते" योगिया० । येन ऋषिणा कल्पादौ योमन्त्रोदृष्टस्तस्य मन्त्रस्य स ऋषिः । तज्ज्ञानावश्यकत्वमार्षशब्दे दर्शितम् तत्र वैदिकमन्त्राणामृषिनिरूपणञ्च सर्वानुक्रमणिकादौ दृश्यं संक्षेपेण तत्रोक्तमत्रोच्यते । "सर्वमाग्नेयं गायत्रं गौतमीयम्, सर्वं सावित्रमौष्णिहं भारद्वाजीयम्, सर्वं सौम्यमानुष्टुभमाथर्व्वणिकम् । सर्वं वार्हस्पत्यं वार्हतमाङ्गिरसम्, सर्वं वारुणं पाङ्क्तमालम्बायनीयम्, सर्वमैन्द्रं त्रैष्टुभं याज्ञवल्कीयं, सर्वमादित्यदैवतं जागतम् कौत्सम् । ज्योतिष्टोमे दीक्षाप्रभृति वक्ष्यमाण दीक्षायां भृगुरग्नाविष्णू गायत्री । प्रायणीये, आङ्गिरसोऽदितिरुष्णिक्, क्रये विश्वामित्रः सोमोऽनुष्टुप् । आतिथ्ये वसिष्ठो विष्णुर्बृहती, प्रवर्ग्ये कश्यप आदित्यः पङ्क्तिः । उपसत्स्वात्रेय उपसद्देवता त्रिष्टुप् । अग्नीषोमीयेऽगस्त्योऽग्नीषोमौ जगती । प्रायणीयेऽतिरात्र आग्निवेश्योऽहोरात्रे अतिजगती, चतुर्विंशत्यहे सौकरायणः संवत्सरः शक्करी । अतिप्लवे षड़हे सावर्णोऽर्द्धमासा मासाश्चेति शक्करी, पृष्ठ्ये षड़हे सावकायन ऋतवोऽष्टिः, अभिजिति, प्रियव्रतोऽग्निरत्यष्टिः,स्वरसामसु सरस्वत्यापो धृतिः,विषुवति रौहिणायण आदित्योऽतिधृतिः, विश्वजिति सौभर इन्द्र निर्ऋतिः कृतिः,गो आयुषोर्वार्क्कलिर्मित्रावरुणौ प्रकृतिः, दशरात्र आचार्यो विश्वेदेवा आकृतिः, दशरात्रिके पृष्ठ्ये षड़हे मावेयो दिशो विकृतिः, छन्दोगेषु श्वौल्वायन इमे लोकाः संकृतिः,दशमेऽहनि पराशरः संवतसरोऽतिकृतिः, महाव्रते शैलिनः प्रजापतिरुत्कृतिः, उदयनीयेऽतिरात्रे भौवनायनो वायुश्छन्दांसि सर्वाणि, ऋषिभिरुपलक्षितं वाक्यमृषयः" । अधिकं हेमा० व्रत०दृश्यम् । भावे कि । १५दर्शने १६ज्ञाने च । ऋषिकृत् ऋषिमनाः । १७तन्त्रोक्तमन्त्रस्य प्रथमोपासानेन सिद्धे ऋष्यादिशब्दे पु०उदा० ।

ऋषिकुल्या स्त्री ऋषीणां कुल्येव । १नद्यां त्रिका० । ऋषीणां कृतिमा सरित् । मानससरोऽन्तिकस्थे ऋषिनिर्म्मितसरोवरे "तांस्तु सान्त्वेन निर्ज्जित्य मानसं सर उत्तमम् । ऋषिकुल्यास्तथा सर्व्वा ददर्श कुरुनन्दनः । सरो मानस मासाद्य हाटकानभितः प्रभो ! । गन्धर्वरक्षितं देश मजयत् पाण्डवस्ततः" भा०स० २७ अ० । २तीर्थभेदे "ऋषिकुल्यां समासाद्य वासिष्ठञ्चैव भारत ! वासिष्ठीं समभिक्रम्य सर्वे वर्णा द्विजातयः । ऋषिकुल्यां समासाद्य नरःस्नात्वा विकल्मषः । देवान् पितॄंश्चार्चयित्वा ऋषिलोकं प्रपद्यते" भा०व०८४अ० । "भूमिभागास्तथा पुण्या गङ्गाद्वारमथापि च । ऋषिकुल्यास्तथामेध्या नदी चित्रवहातथा" भा०अनु०१६५अ० । ऋषिकुलाय हितं यत् । ४ऋषिकुलहिते त्रि० । "उभयोर्ऋषिकुल्यायाः सरस्वत्याः सुरोधसोः" भाग०३,२२,२६ । "ऋषिकुल्यायाः ऋषिकुलहितायाः सरस्वत्याः" श्रीधरः । ऋषिकुलसर्हि